

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שיעור יב: היערכות לפני שבת למניעת חילול שבת

היתר 'דבר מצווה'

א. הפלגה בספינה לדבר מצווה

אמנם אין להפליג בספינה בתוך שלושה ימים לפני השבת, אך בדברי הגמרא מצאנו שני היתרים. ההיתר הראשון מובלע בדברי הגמרא, הפלגה לפני שלושה ימים לפני שבת שעדיין אין זיקת שבת ואינו נראה כמתנה לעקור את השבת.

ההיתר השני מפורש, והוא שמותר להפליג בספינה בתוך שלושה ימים לפני השבת לדבר מצווה.

בבלי שבת (יט ע"א):

אין מפליגין בספינה פחות משלושה ימים קודם לשבת.
 במה דברים אמורים - לדבר הרשות, אבל לדבר מצווה שפיר דמי.
 ופוסק עמו על מנת לשבות ואינו שובת, דברי רבי. רבן שמעון בן גמליאל אומר, אינו צריך.
 ומצור לצידן, אפילו בערב שבת מותר.

? מהי הגדרת 'דבר מצווה'?

1. הרחבה

לדעת רבינו תם, המושג 'דבר מצווה' מקבל משמעות רחבה הכולל כל הפלגה למטרת סחורה ואף לפגוש את חברו

מרדכי (שבת פרק יציאות השבת רמז רנח):

אבל לדבר מצווה מפליגין - ופירש **רבינו תם**, דלכאורה סחורה חשיב דבר מצווה ומותר להפליג אפילו בערב שבת, כדאמרין... ראה חיים זו אומנות, ואמרין נמי והודעת להם את הדרך זה בית חיהם ופירוש שיחיו מהאומנות.

וגם אם הולך להתראות פנים לחברו חשיב דבר מצווה, אך אם הולך לטייל זהו דבר הרשות.¹

~ מנהג להפליג בערב שבת

בראבי"ה (ח"א שבת סימן קצח) מבואר שמדובר על הצדקת המנהג להפליג בספינה בערב שבת:

ופירש רבינו תם, דמה שנהגו להפליג בספינה לסחורה אפילו בערב שבת משום דכל סחורות שלנו דבר מצווה חשיבין להו... ואבא מורי החזיק דבריו... וכן נראה לי עיקר.

¹ הובאו הדברים בטור (או"ח סימן רמח): "ולענין דבר מצווה, פירש רבינו תם, שכל מקום שאדם הולך כגון לסחורה או לראות פני חברו חשיב הכל דבר מצווה, ואין חשובה דבר הרשות אלא כשהולך לטייל"; **שו"ת בנימין זאב** (סימן רכ): "ונראה לע"ד דגם הטור הכי סבירא ליה כיון דהביא דברי רבינו תם לפסק הלכה"; **כנסת הגדולה** (הגהות טור, או"ח סימן רמח אות ד) ציין לדברי שו"ת בנימין זאב בדעת הטור; **כנסת הגדולה** (הגהות בית יוסף, או"ח סימן רמח אות יז): "ואני ראיתי תשובה כתיבת יד להר"ש בן הרשב"ץ שכתב על דברי רבינו תם, ולא ראיתי מי שחולק עליו, ונכון הוא".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ סברת ההיתר המורחב ~

הריב"ש מסביר את דברי רבינו תם שהרחיב את ההיתר 'דבר מצווה', משום שהפלגה בספינה בתוך שלושה ימים לפני שבת אינה איסור, אלא מדובר על מראית עין בלבד שנראה כמתנה לעקור את השבת, ולכן התירו לדבר מצווה גם באופן מורחב -

שו"ת הריב"ש (סימן קא):

ומה שהתירו כאן להולך לדבר מצווה, היינו לפי שאינו עושה אסור בשבת כלל. ואין כאן אלא שהפליג בחול שמראה כמתנה לחלל את השבת לכתחילה, ואין זה איסור שבות אלא גזרת הרואין ולזה התירו לדבר מצווה ומפני קולת האיסור, שבזה הפליג רבינו תם ז"ל להקל ולהתיר אפילו הולך לסחורה.

~ פסיקת ההלכה ~

רמ"א (או"ח סימן רמח סעיף ד):

יש אומרים, שכל מקום שאדם הולך לסחורה או לראות פני חברו חשוב הכל דבר מצווה ואינו חשוב דבר הרשות, רק כשהולך לטייל. ועל כן נהגו בקצת מקומות להקל בעניין הפלגת הספינות והליכת שיירא תוך שלושה ימים, כי חשובים הכל לדבר מצווה. ואין למחות בידן, הואיל ויש להם על מי שיסמוכו.

2. צמצום

הרב יוסף קארו הסתייג מפסיקת הטור שאימץ את רבינו תם להרחיב את המושג 'דבר מצווה'.² לדבריו, לא כל הפוסקים מסכימים לכך שביקור חברו נחשב לדבר מצווה וכן הפלגה לסחורה. אבל הוא כן מסכים שיש מושג של 'דבר מצווה' מובהק והוא עליה לארץ ישראל

בית יוסף (או"ח סימן רמח ד"ה ומ"ש רבינו):

ומכל-מקום נראה לי שאין כל הפוסקים מודים לרבינו תם בזה, דאם כן למה להו לאהדורי אטעמי דהיתרא במה שנהגו עכשיו להפליג בים בערב שבת, תיפוק לי משום דכל ההולכים בספינות אינם מפליגין אלא לסחורה או לראות פני חבריהם ולא לטייל.

וכן משמע מדברי הרי"ף והרא"ש שכתבו והיינו טעמא דלדבר מצווה שרי משום דפטירי ממצוות עונג דאמר מר העוסק במצווה פטור מן המצווה, ואי הולכים בסחורה חשיבי עוסקין במצווה אם כן פטרת את כל העולם ממצוות, אלא ודאי לית להו הא דרבינו תם...

וכ"כ הריב"ש בתשובה (סימן קא) שזה שכתב רבינו בשם רבינו תם קולא יתירה היא.³

ומכל-מקום כתב שלעלות לארץ ישראל הוי שפיר לדבר מצווה,⁴ וכ"כ הרי"ש (שו"ת תשב"ץ, ח"א סימן כא).

² ראו גם: **פרישה** (או"ח סימן רמח אות ט): "ובספרי שדיתי ביה נרגא. מורי רבי (חידושי וביאורי מהרש"ל לטור)".
³ **שו"ת הריב"ש** (סימן קא): "ובספר או"ח כתב בשם ר"ת ז"ל, שאפילו הולך לסחור או לראות פני חברו חשוב בזה דבר מצווה, ואין חשוב לדבר הרשות אלא כשהולך לטייל. ואף על פי שזו קולא יתרה, מכל-מקום דרכך רחוקה מדרכו".

⁴ **שו"ת הריב"ש** (סימן קא): "אבל ישוב ארץ ישראל אינה מצווה לשעתה אלא מצווה המתקיימת לעולם היא ומצווה ותועלת היא לכל ישראל שלא תשתקע ארץ קדושה ביד טמאים ואין למדין ממנה לשאר מצוות... ואחרי שלדבר מצווה מותר אפילו בערב שבת, אין ספק שהעלייה לארץ ישראל מצווה היא. ורז"ל אמרו... שהדר בחוצה לארץ וכו', וכן אמרו שם כל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן העולם הבא".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שולחן ערוך (או"ח סימן רמח סעיף ד):

והעולה לארץ ישראל, אם נזדמנה לו שיירא אפילו בערב שבת, כיון דדבר מצווה הוא.

ב. הצורך בהתנאה מראש לשביתת הספינה

בהמשך מובא היתר נוסף הנתון במחלוקת - האם ההיתר להפליג בספינה בתוך שלושה ימים משבת מותנה דווקא כאשר יש הסכם עם בעל הספינה שהוא יישבות בשבת ולא יפעיל את הספינה

בבלי שבת (יט ע"א):

אין מפליגין בספינה פחות משלושה ימים קודם לשבת.

במה דברים אמורים - לדבר הרשות, אבל לדבר מצווה שפיר דמי.

ופוסק עמו על מנת לשבות ואינו שובת, דברי רבי.

רבן שמעון בן גמליאל אומר, אינו צריך.

• הראשונים נחלקו כמי ההלכה, שכן המחלוקת כאן היא בין רבי יהודה הנשיא מול אביו רשב"ג, האם אומרים את הכלל 'הלכה כרבי מחברו אך לא מאביו', או שמא מכל-מקום הלכה כרבי⁵

~ הלכה כדעת רשב"ג, שאין צורך להתנות מראש עם בעל הספינה שישבות בשבת

רבינו חננאל (שבת יט ע"א ד"ה ת"ר):

ופוסק עמו לשבות ואינו שובת, דברי רבי. רשב"ג אומר, אינו צריך לפסוק.

והלכתא כרשב"ג דכי קיימא לך הילכתא כרבי מחברו ולא מאביו.

טור (או"ח סימן רמח): "רשב"ג אומר, אין צריך לפסוק והלכה כמותו".

~ הלכה כדעת רבי, שיש להתנות מראש עם בעל הספינה שישבות בשבת⁶

רמב"ם (הל' שבת פכ"ד ה"ו): "מפליגין ביים הגדול בערב שבת לדבר מצווה, ופוסק עמו לשבות ואינו שובת".

מכל מקום, גם לשיטה זו שנפסקה ההלכה כדעת רבי, שיש צורך להתנות מראש עם בעל הספינה שישבות בשבת, אין זה לעיכובא אם הוא אינו מתכוון לשבות בשבת ומותר לצאת להפלגה מראש אם היא בתוך שלושה ימים משבת כשהיא לדבר מצווה -

משנה ברורה (סימן רמח ס"ק ג):

בספר עולת שבת נסתפק אם אי-אפשר לו לפסוק, כגון שהאינו-יהודי אומר לו שלא ישבות וכהאי גוונא, אי מעכב או לא.

והסכימו רוב האחרונים, דהפסיקה הוא רק למצווה בעלמא ואינו מעכב.

⁵ ראו: **שבת של מי** (שבת יט ע"א ד"ה אין מפליגין): "ודבר זה נפתח בראשונים, דכל היכא דפליג רבי עם רשב"ג אביו הלכתא כמי".
⁶ ראו: **שער הציון** (סימן רמח ס"ק א): "וצריך עיון על פסק השולחן ערוך דפסק כהרמב"ם נגד הטור בזה, והלא בחושן משפט (סימן רצ סעיף טז) פסק בהדיא שם להלכה כרבן שמעון בן גמליאל נגד רבי, דאין צריך לחשב עמו. וגם על הרמב"ם גופא קשה, דשם פסק כרבן שמעון בן גמליאל נגד רבי והכא פסק להיפוך, וצריך עיון".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

? מדובר על בעל ספינה שאינו יהודי, ולכן יתכן שמשום כך יש להקל ולטעון שגם אם בעל הספינה אינו מוכן לשבות בשבת יש לעלות על הספינה. אך נשאלת השאלה, מה הדין כאשר בעל הספינה הוא יהודי והוא אינו מעוניין לשבות בשבת, האם גם במקרה זה מותר לעלות על הספינה מראש בידיעה וודאית שבעל הספינה היהודי לא ישבות בשבת?

ג. בין ספק לוודאי

1. מחלוקת הפוסקים

הפוסקים נחלקו בשאלה הנ"ל, האם מותר לצאת לדרך בשיירה או להפליג בספינה בתחילת השבוע כאשר ישנה ידיעה וודאית של חילול שבת?
וכן במקרה ויש היתר לצאת לדרך בתוך שלושה ימים לשבת, כגון לדבר מצווה, האם ההיתר גם במקרה ויש ידיעה ברורה שייגרם כאן חילול שבת?
כלומר, האם ההיתרים לצאת לדרך בתחילת השבוע או לדבר מצווה הם רק משום שאין ידיעה וודאית לחילול שבת, שכן הזמן עוד רחוק משבת ולא בטוח שיחלל שבת, אבל אם ישנה ידיעה וודאית לחילול שבת אזי אסור. או שמא, גם כשיש ידיעה וודאית לחילול שבת מותר לצאת בתחילת שבוע משום שעדיין אין 'זיקת שבת'?

~ גם במקרה של חילול שבת וודאי

לדעת הריב"ש, ההיתר לצאת לדרך בתחילת שבוע או בסופו לדבר מצווה הוא גם במקרה ובו ישנה ידיעה ברורה על חילול שבת. לדבריו, ההיתר לצאת לדרך בתחילת שבוע מבוסס על כך שעדיין אין 'זיקת שבת' כלל ולכן גם בידיעה מראש שיהיה חילול שבת וודאית הדבר מותר -

שו"ת הריב"ש (סימן יז):

עוד שאלת על היהודים שהולכים בשיירה בגמלים עם אורחת ישמעאלים במדבר הגדול והנורא, והכל יודעין שמאחר שאינם רוכבים על סוסים כי אם על הגמלים שהן צריכין לחלל שבת בפרהסיא לרכוב וללכת עם השיירה, כי מפני הסכנה לא יוכלו ליעכב במדבר לבדם בשבת. ולכן נסתפקת אם ראוי למחות בידם שלא יצאו בשיירה במדברות למען לא יבואו לחלל את השבת אף על פי שאין להם במה שיחיו כי אם בהליכה עם השיירות.

תשובה: דבר זה מתורת הרי"ף ז"ל והר"ם ז"ל לא למדנו, אלא מתורת הרב רבי זרחיה הלוי בעל המאור ז"ל למדנו... ולפי זה, כל שיוצא מן הישוב בשיירה למדברות ביום ראשון ויום שני ויום שלישי מותר לפי שאלו הג' ימים מן השבוע מתייחסים לשבת שעבר ונקראים בתר שבתא. ואין לו להימנע מלצאת מחמת השבת הבאה שאז אם יהיה לו סכנה ויצטרך לחללו מפני פיקוח נפש מותר הוא ואין בכאן איסור.

אבל ביוצא מן הישוב למדבר ביום רביעי ויום חמישי וערב שבת אסור לפי ששלושה ימים אלו מתייחסים לשבת הבאה ונקראים קמי שבתא... וא"כ נראה ככנס בכונה למקום הסכנה כדי שיחלל בו את השבת. ואף על פי שהרי"ף ז"ל והר"ם ז"ל פירשו הברייתא זו בדרך אחרת... מכל-מקום הדין דין אמת, וכן הסכים מורי הרב רבינו נסים... וליוצאין בשיירה במדברות ג"כ כפי דרך הר"ז הלוי, לדבר מצווה יוצאין אפילו בפחות משלושה ימים קודם השבת, אבל לדבר הרשות אסור.⁷

⁷ ראו עוד בדבריו בשו"ת הריב"ש (סימן יח; סימן קא).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ ההיתר רק בספק חילול שבת

לדעה זו, הסוגיה על היתירה השונים (תחילת שבוע ודבר מצווה) עוסקת רק במקרה ובו אין ידיעה ברורה על חילול שבת. אך במקרה ובו יש ידיעה ברורה על חילול שבת, אזי אין להתיר לצאת לדרך הן בתחילת שבוע והן בסופו לדבר מצווה

לדעת הרדב"ז יש לדחות את דברי הריב"ש, שכן ייצא מדבריו קולא גדולה, להתיר לצאת לדרך בערב-שבת לדבר מצווה בידיעה ברורה שיהיה חילול שבת, וזה לא יתכן -

שו"ת רדב"ז (ח"ד סימן עז):

שאלה שאלת ממני אודיעך דעתי במה שהתיר ריב"ש ז"ל בתשובה בשם ר"ז הלוי ז"ל שמוותר לצאת בשיירה למדברות שלשה ימים קודם השבת אפילו שיודע בוודאי שיחלל את השבת היש לסמוך על הוראה זו. תשובה: מעולם לא סמכתי על הוראה זו דנפיק מינה חורבה, דא"כ העולים לארץ ישראל או הבאים משם יהיה מותר להם לכתחילה לצאת אפילו ביום שישי, דהא תניא בברייתא במה דברים אמורים לדבר הרשות אבל לדבר מצווה מפליגין ואלו אנן אית לן דלא נקרא דבר הרשות אלא יוצא לטייל, אבל מי שיוצא לבקש טרף לביתו לדבר מצווה חשיב וכל שכן העולים לארץ ישראל דחשיב לדבר מצווה, ואם כן יהיה מותר לצאת אפילו בערב שבת, וזו קולא גדולה לא שמענו. ואדרבא יש הסכמה בעזה שלא יצאו משם יום רביעי משום דקרוב הדבר שיבוא לידי חילול שבת, כל שכן בנדון דידן שהוא ודאי... ואעפ"י שאני יודע בעצמי שאיני כדאי לחלוק על הריב"ש ז"ל וכל שכן שהוא היה בקי בדברי רבו הר"ן ז"ל, אני באתי לקיים מנהגינו ושלא להקל בדבר שכבר נהגו בו איסור ומחמיר אני ואין לתפוס עלי בזה.

שו"ת מהר"י בן לב (ח"ב סימן נג):

שאלני אחד מן הגדולים אשר בעיר קושטנדיני"ה על מה שכתב הרב רבי יצחק בר ששת פעמיים שלוש בתשובותיו (סימנים יז, יח, קא) על היהודים ההולכים בשיירה עם אורחת ישמעאל במדבר הגדול והנורא והכל יודעים שהם צריכים לחלל שבת בפרהסיא כי מפני הסכנה לא יוכלו לעכב במדבר לבדם. וכתב הרב הנזכר זלה"ה, שהרשות בידם להפריש באותם המדברות אף על פי שהם יודעים שעתידין לחלל השבת מפני הסכנה...

ושאל השואל, אם זה הדין הוא מוסכם אליבא דכולהו רבוותא ואם יש לנו להחמיר בזה כיון דהרב הנזכר כך הורה הלכה למעשה והרב רבי דוראן שהיה בזמנו של הרב רבי יצחק בר ששת גם הוא הורה להקל הלכה למעשה וכמו שכתב הרב רבי יצחק בר ששת בתשובותיו (סימן קא)... והנה הנך תרין אריוותא הם בתראי דבתראי ומי לנו גדולים מהם בדורות האחרונים, ולכאורה היה נראה דיש לסמוך על דבריהם להורות ולהקל. וכל שכן שנראה מדברי הריב"ש שהרב רבינו נסים בפירוש ההלכות הסכים לזאת הסברא. ועוד כתב, דאף על גב דהרי"ף ז"ל והרמב"ם ז"ל פירשו ברייתא זאת בדרך אחרת כמו שכתבתי למעלה מכל-מקום הדין דין אמת...

אפשר לומר, דאפילו הרב רבינו זרחיה ז"ל לא הורה להקל בדבר דאיכא חילול שבת בוודאי אלא בדבר שהוא ספק, דאפילו שיש ספק קרוב לוודאי. ומאי דקאמר ולכל מקום סכנה שאדם עתיד לחלל בו את השבת, על כרחך רצה לומר שהוא ספק קרוב לוודאי לחלל את השבת.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

וכך נראים הדברים, דבספינה ואפילו שיהיו מלחיה וחובליה כולם יהודים כבר אפשר שינוחו ביום השבת באיזה נמל שלא יצטרכו לחלל את השבת... אבל אין הכי נמי, דהיכא דאיכא חילול שבת בוודאי, כגון אלו היהודים ההולכים במדבר בשיירות הישמעאלים וכיוצא בו דעל כל פנים הם צריכים לחלל את השבת מפני הסכנה, אפילו הרז"ה בכגון האי לא קאמר, אלא מסתברא דכולהו אפיין שוויין להחמיר ותו לא מידי.

• הסבר המחלוקת: טעמי היתר 'דבר מצווה'

הרב דוד זינצהיים מסביר ששורש המחלוקת נעוץ בטעם ההיתר 'דבר מצווה' - אם סיבת ההיתר משום שגובר כוחה של המצווה לדחות את חילול השבת הוודאי, א"כ גם כאשר יהיה חילול שבת וודאי מותר הדבר. ברם, אם סיבת ההיתר משום שעצם ההפגה סמוך לשבת אינה חילול שבת אלא רק מראית עין ולכן הותרה ההפגה לדבר מצווה, אבל כאשר יהיה חילול שבת וודאי הדבר ייאסר.

יד דוד (מהדורה בתרא, שבת יט ע"א ד"ה אין) :

בעיקר פירושא דהך ברייתא נחלקו בה הראשונים, דאיכא דמוקמי לה אף שיצטרך לחלל וא"כ אפילו הכי לדבר מצווה מותר, ויש למילף מילה ג"כ. אמנם להך פוסקים דמפרשי דלא מיירי בחילול שבת (ורק מטעמיה) אסור מכוח צער או משום מראית העין, יש לומר משום הכי לדבר מצווה מותר, הא כל דאיכא חילול שבת אפילו לדבר מצווה אסור.

2. פסיקת ההלכה

~ כדעת הריב"ש - אף אם ידוע בוודאות שיהיה חילול שבת, מותר לצאת לדרך בתחילת שבוע

שולחן ערוך (או"ח סימן רמח סעיף ד) :

היוצאים בשיירא במדבר, והכל יודעים שהם צריכים לחלל שבת כי מפני הסכנה לא יוכלו לעכב במדבר בשבת לבדם - ג' ימים קודם שבת אסורים לצאת, וביום ראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת ואם אחר כך יארע לו סכנה ויצטרך לחלל שבת מפני פיקוח נפש, מותר ואין כאן חילול.⁸

~ כדעת החולקים - אם יש ידיעה וודאית על חילול שבת, אין לצאת אפילו בתחילת שבוע

שולחן ערוך הרב (או"ח סימן רמח סעיף יג) :

היוצאים בשיירא במדבר והכל יודעים שהם צריכים לחלל שבת כי מפני הסכנה לא יוכלו לעכב לבדם במדבר בשבת, אסורים לצאת תוך שלושה ימים לפני השבת... אלא א"כ הולכים לדבר מצווה כגון לעלות לארץ ישראל שאז אם נודמנה להם שיירא אפילו בערב שבת מותרים לצאת... ויש אומרים, כיון שידוע בבירור גמור שבוודאי יצטרך לחלל שבת, אסור לצאת אפילו ביום ראשון אפילו לדבר מצווה. ולא התיירו לדבר מצווה או קודם שלושה ימים שלפני השבת אלא להפליג בספינה שאין שם

⁸ ראו גם **בית יוסף** (או"ח סימן רמח ד"ה וכתב עוד) שהביא את דברי הריב"ש ללא עוררין.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ודאי גמור שיצטרך לחלל שבת שאפשר כשיגיע השבת יגיעו לנמל אחר ויעמדו שם כל השבת ואזי לא יחללו בעשיית מלאכה ולא בתחומין... אבל כשהוא ודאי גמור שיצטרך לחללו לא הקילו כלל בשום עניין. ויש להחמיר כדבריהם, אבל אין למחות ביד המקילין הואיל ויש להם על מי שיסמכו.

משנה ברורה (סימן רמח ס"ק כו):

ובכנסת הגדולה⁹ כתב בשם הריב"ל, דכשודע בוודאי שיבוא לידי חילול שבת אסור אף בכהאי גוונא, וכ"כ הרדב"ז.

ועל פי זה סומכין עכשיו שמסכנים בעצמם קצת שלא לחלל שבת כדי שלא יהיה איסור למפרע על מה שיצא.

ביאור הלכה (סימן רמח סעיף ד"ה ופוסק):

והנה הרז"ה למד את דינו מהאי ברייתא דאין מפליגין פחות משלושה ימים וכו', אבל לפי מה שפירשו שארי הרבה ראשונים לברייתא זו... אין שום מקור לדינו כלל שהיא מותר בתחילת השבוע לירד לאיזה עניין שיבוא לבסוף לחילול שבת.

וכבר האריך בזה הרדב"ז נגד דברי הריב"ש שהביאו לרז"ה לדינא, ועל כן מסיק דאם ידוע בוודאי שיבוא לבסוף לחילול שבת אסור אף בתחילת השבוע. וגם הריב"ל סובר כמותו... וכתב שם דאפילו לדבר מצווה אין שום טעם להתיר בזה שידוע בוודאי שיבוא לבסוף לחילול שבת... ועל כן נראה ברור דהפסיקה בזה אפילו בדבר מצווה הוא לעיכובא דאם לא יפסוק עמו בוודאי יבוא לחילול שבת.

3. קיום מילה שלא בזמנה בסוף שבוע

כאמור, נחלקו הפוסקים בשאלה האם מותר לצאת לדרך בשיירה או ספינה בסוף שבוע לדבר מצווה כאשר יש ידיעה ברורה שיהיה חילול שבת.

עתה נביא את אחד הדיונים במסגרת זו, ונבקש לבחון האם אכן הוא תואם את המחלוקת או שיש שוני בינו לבין הנידון בפוסקים

• אין למול מילה שלא בזמנה ביום תמישי

הרב שמעון דוראן הביא את דברי הריב"ש שהתיר לצאת לדרך בתחילת שבוע גם כשיודע בוודאות שיהיה חילול שבת, וכן לצאת לדרך לדבר מצווה בסוף השבוע כשיודע שיהיה חילול שבת. מדבריו הוא למד שהיתר הוא רק לדבר מצווה, אך אין לקיים מילה שלא בזמנה, שאינה דוחה שבת, בסוף השבוע כי בוודאות יהיה חילול שבת בימים שלאחר המילה -

שו"ת תשב"ץ (ח"א סימן כא):

ומכאן אני אוסר למול את הגר בחמישי בשבת כדי שלא יבוא יום שלישי למילה בשבת ויצטרכו לחלל עליו שבת... והוא-הדין לתינוק שחלה ונתרפא בחמישי בשבת והיה אפשר למול ברביעי בשבת, שממתנין לו עד למחר כיון שלא יכלו להימולו בזמנו.

⁹ **כנסת הגדולה** (הגהות בית יוסף או"ח סימן רמח אות יד).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

בית יוסף (יו"ד סימן רסח אות א ד"ה גר שבה) :

כתב הרשב"י בתשובה (ח"א סימן כא) על הא דתניא אין מפליגין בספינה פחות משלושה ימים קודם השבת, שפירש הרז"ה דטעמא מפני שהוא דבר שאי אפשר שלא יבוא לידי חילול שבת ונראה כמתנה לחלל שבת שלווה ימים קודם השבת מיקרי שבתא, דמכאן יש ללמוד דאסור למול הגר ביום חמישי כדי שלא יבוא יום שלישי למילה בשבת ויצטרכו לחלל עליו יום השבת, וכן תינוק שחלה ונתרפא ביום חמישי בשבת ממתנין לו עד למחר, עכ"ל.

• ניתן למול מילה שלא בזמנה ביום חמישי

כיון שמדובר על מצווה, אזי גם אם ידוע מראש שיהיה חילול שבת מותר למול -

ש"ך (יו"ד סימן רסו ס"ק יח) :

ואין דבריו נראין, דהא אמרינן בש"ס פ"ק דשבת אהא דאין מפליגין בספינה דהיינו דווקא לדבר הרשות אבל לדבר מצווה שפיר דמי, והוא מוסכם מכל הפוסקים... והכא נמי אין לך מצווה גדולה מזו... אלא ודאי דאפילו מילה שלא בזמנה שרי ביום חמישי... וכן נראה עיקר.

« הסבר המחלוקת : נראה ששורש המחלוקת היא בשאלה שהובאה לעיל, במחלוקת הריב"ש והרדב"ז, האם מותר לצאת לדרך בסוף שבוע לדבר מצווה כאשר ידוע בוודאות שיהיה חילול שבת.

לדעת התשב"י והבית יוסף, הדבר אסור ולכן אסרו למול מילה שלא בזמנה כשידוע מראש שיהיה חילול שבת, אף שהיא מצווה.

לדעת הש"ך, כל שהיא מצווה מותר לקיים את המעשה גם בסוף השבוע אף שיש ידיעה ברורה שיהיה חילול שבת.

? הקושי על ההסבר : הקושי על הסבר זה בתליית הדיון על מילה שלא בזמנה עם הדיון על יציאה לדרך לדבר מצווה בסוף שבוע בידיעה וודאית שיהיה חילול שבת, הוא מדברי הרב יוסף קארו - שכן הוא פסק את דברי הריב"ש להתיר לצאת בסוף שבוע לדבר מצווה גם שיהיה חילול שבת וודאי, ואילו כאן הוא כתב כמו התשב"י לאסור מילה שלא בזמנה בסוף שבוע אע"פ שהיא מצווה.

! ביאור : הבחנה בין הפלגה בספינה למילה

החתם סופר מבחין בין הפלגה בספינה שמותר לצאת בתחילת שבוע או בסוף שבוע לדבר מצווה גם כשידוע שבוודאי יהיה חילול שבת, שכן אם נאסור אזי תתבטל ההפלגה ואנשים יהיו נמנעים לצאת להפלגות. לכן פסק השולחן ערוך כדעת הריב"ש להתיר זאת.

אבל מילה שלא בזמנה יכולה להתקיים בתחילת שבוע ולא בסוף השבוע בכניסה וודאית לחילול שבת. לכן הביא הבית יוסף את דעת התשב"י לאסור מילה שלא בזמנה בסוף שבוע -

חתם סופר (שבת קלז ע"א ד"ה קטן) :

עיין ש"ך... שהקשה אהתשב"י... ועל כן צריך לומר להנך פוסקים דדבר מצווה שאני דגם בספינה מותר, וא"כ להתשב"י נמי מותר למולו דהוה דבר מצווה.

ולפע"ד לא קשיא מידי, דווקא מצווה עוברת שתתבטל ע"י שלא יפרוש בספינה מותר לפרוש בערב שבת, אבל משום זריזות בעלמא לא.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

« הבחנה זו התקבלה גם אצל הרב עובדיה יוסף, שהתייחס למילה שלא בזמנה בסוף השבוע, וצידד בדעת התשב"ץ והבית יוסף שאין לקיים את המילה בסוף השבוע משום הידיעה הוודאית שיהיה חילול שבת. לדבריו, יש לדחות את דעת הש"ך מההלכה וגם הפוסקים האשכנזים אינם סוברים כמותו -

שו"ת יביע אומר (ח"ה יו"ד סימן כג):

נדרשתי בדבר מילת גר אם אפשר לעשותה ביום חמישי בשבת, או דילמא חיישינן שמא יצטרכו לחלל עליו שבת ויש לדחות המילה עד לאחר השבת. ויתבאר ג"כ דין תינוק שחלה ונתרפא אם מותר למולו מילה שלא בזמנה ביום חמישי, או יש לאסור מטעם האמור... גם לאחינו האשכנזים נכון להורות שלא למול ביום חמישי וביום שישי, וכמו שהבאנו כן בשם חבל נביאים מרבני האחרונים, אא"כ במקום שיש מנהג ידוע למולו ביום ה', שיש להניחם במנהגם... אכן בדין דאזלינן בתר הוראת מרן הבדק הבית... גם בזה יש לדחות המילה ליום ראשון.

~ למרות זאת, המשנה ברורה הכריע כדעת הש"ך שיש למול גם בסוף השבוע על-אף הידיעה שיהיה חילול שבת וודאי -

משנה ברורה (סימן שלא ס"ק לג):

תינוק שהיה חולה ונתרפא, אוסר התשב"ץ למולו ביום חמישי דשמא יצטרכו לחלל שבת עליו ביום שלישי למילתו. אבל הש"ך... והמגן אברהם מתירין, וכן הסכים האליה רבה להתיר ואין מחמיצין את המצווה.

4. קיום ניתוחים שאינם דחופים בסוף שבוע

הרב אליעזר יהודה ולדינברג מתלבט האם מותר לקיים ניתוחים שאינם דחופים ומצילי חיים בסוף השבוע, כאשר בעקבות הניתוח יהיה חילול שבת באופן וודאי. ההתלבטות שלו היא בכך שמצד אחד אכן מדובר על מצווה שיש על הרופא לרפא את החולה, גם כאשר אינו מוגדר כפיקוח נפש אלא רק מצטער וכדו', אך הדבר תלוי במחלוקת הפוסקים הני"ל האם מותר להיכנס לדבר מצווה בסוף השבוע כאשר במודע ייגרם מכך חילול שבת. מאידך הוא שקל את השיקול המערכתי של בית-החולים, שלא ניתן להתחיל לדחות ולהעדיף חולה אחד על השני ולגרום תזוזה בכל המערכת ועוגמת נפש לחולים -

שו"ת ציץ אליעזר (חלק יב סימן מג):

שאלה: בבתי החולים לרבות גם בבית החולים שערי צדק בפעיה"ק ת"ו מבצעים ניתוחים גם בימי חמישי ושישי, ואפילו כאלה אשר כתוצאה מזה יצטרכו אח"כ בוודאות לחלל על המנותחים את השבת משום פיקוח נפש.

האם מותר לבצע ניתוחים כאלה בימים האמורים גם כשאין דחיפות לבצעם מיד וניתן לדחותם לאחר השבת, ורק משום הנוחיות והסדר והרווחת זמן מבצעים אותם בימים הנזכרים?... אף על פי שהעלנו להיתרא בנידוננו, אבל חשבתי בדעתי שמכל-מקום מה טוב היה שבבית חולים דתי יעשה חישוב מראש שלא לבצע ניתוחים כאלה בימי חמישי ושישי, דהא מיהת ישנם הרבה מהגדולים דקנקטי כהוראתו של התשב"ץ בזה ובהרבה מקומות גם הנהיגו בכזאת...

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

אולם הדרנא בי, כי בנידוננו הא המדובר בחולים המסוכנים בגלל מחלתם, דאחרת הא לא היו מתירים לנתחם ולהכניסם לסכנה כזאת עד שיצטרכו להתיר לחלל עבורם את השבת כדי להוציאם מהסכנה, ואם כן יש מצווה להצילם ביפה שעה אחת קודם, ועל כן אם לפי התור אפשר כבר לבצע הניתוח במספר ימים קודם ורק מפני שזה יוצא בימי חמישי או שישי לא יבצעו זאת וידחו זאת לתחילת שבוע הבא, הרי זה לפי דעתי כעין מצווה הבאה בעבירה מה שדוחים ע"י כך הגשת ההצלה והריפוי באמצעות הניתוח... וחוף מזה סידור כזה יכול לגרום הרבה פעמים להפליה לרעה של חולים אחרים, הן מהמחכים בתור והן מהמתוספים בפתאומיות דרך חדר המיון. והדבר יכול להתבטאות הן מפאת חוסר מטה והן בגלל דחית ניתוח דחוף אחר במקום זה, וקשה על כן לעשות מראש חישוב, כן נראה לי..

נראה ברור שיש להתיר ביצוע הניתוחים שבנידוננו בימי חמישי ושישי הכל לפי החלטת הרופא המטפל והמבצע, ואין מקום להתנגדות על כך מצד החולה מבחינת ההלכה. וסוף סוף כשיחללו הא בהיתר ובמצווה יחללו משום פיקוח נפש.